

BOQIY AKS-SADO: ADABIY EPONIMLARGA OID SO‘ZLARNING TIL VA MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDAGI O‘CHMAS IZI

Azimova Anisa Abroriddinovna

Termiz davlat universiteti 1- kurs tayanch doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13787448>

Annotatsiya. Ushbu maqola adabiy eponimlar hodisasini o‘rganadi - badiiy asarlardan kelib chiqqan va o‘z asl kontekstidan tashqariga chiqib, umumiy lug‘at tarkibiga singib ketgan atamalar, tushunchalar va personajlar. Turli janrlar va tarixiy davrlardan misollar keltirib, maqola bu eponimlarning paydo bo‘lish jarayonlarini, ularning til va madaniyatga ta‘sirini, hamda adabiyotning uzoq muddatli ta‘siri haqida bergan ma‘lumotlarni tahlil qiladi. Adabiy eponimlarni tanqidiy tahlil qilish orqali, ushbu maqola ular badiiy dunyolar va real hayotdagi muloqot o‘rtasida kuchli ko‘prik vazifasini o‘tashini, so‘z boyligimizni boyitishini, ijtimoiy hodisalarni tushunishimizni shakllantirishini va jamiyatning o‘zgaruvchan qadriyatlarini aks ettirishini ta‘kidlaydi.

Kalit so‘zlar: Adabiy eponimlar, Til, Madaniyat, Ta‘sir, Adabiyot, Leksik innovatsiya, Ijtimoiy sharh, Madaniy ta‘sir, Adabiyot nazariyasi.

IMMORTAL ECHO: THE INDELIBLE IMPRINT OF LITERARY EPONYMS ON THE FORMATION OF LANGUAGE AND CULTURE

Abstract. This article explores the phenomenon of literary eponyms – terms, concepts, and characters originating from literary works that have transcended their original context to become embedded in the collective lexicon. Examining examples from various genres and historical periods, the article analyzes the processes by which these eponyms emerge, their impact on language and culture, and the insights they offer into the enduring influence of literature. Through a critical analysis of literary eponyms, this essay argues that they represent a powerful bridge between fictional worlds and real-world discourse, enriching our vocabulary, shaping our understanding of social phenomena, and reflecting the evolving values of society.

Keywords: Literary Eponyms, Language, Culture, Influence, Literature, Lexical Innovation, Social Commentary, Cultural Impact, Literary Theory.

БЕССМЕРТНОЕ ЭХО: НЕИЗГЛАДИМЫЙ СЛЕД ЛИТЕРАТУРНЫХ ЭПОНИМОВ В ФОРМИРОВАНИИ ЯЗЫКА И КУЛЬТУРЫ

Аннотация. В статье исследуется феномен литературных эпонимов – терминов, понятий и персонажей, возникших в художественных произведениях и вырванных из исходного контекста и ставших частью общеупотребительной лексики. На примерах из разных жанров и исторических периодов в статье анализируются процессы возникновения этих эпонимов, их влияние на язык и культуру, а также данные, которые они дают о долгосрочном влиянии литературы. Посредством критического анализа литературных эпонимов в этой статье утверждается, что они служат мощным мостом между художественными мирами и реальным общением, обогащая наш словарный запас, формируя наше понимание социальных явлений и отражая меняющиеся ценности общества.

Ключевые слова: литературные эпонимы, язык, культура, влияние, литература, лексические инновации, социальные комментарии, культурное влияние, теория литературы.

1. Kirish: Badiiy adabiyot va hayot uyg'unligi

Adabiyot va til o'rtasidagi aloqa murakkab va o'zgaruvchan jarayondir. Adabiyot xayoliy olamlarni yaratish uchun tildan foydalanadi, shu bilan birga, atrofimizdagi dunyoni tushunish uchun qo'llaydigan so'zlarimizni ham shakllantiradi va ularga ta'sir ko'rsatadi. Bu o'zaro ta'sirning eng yorqin namoyandalari adabiy eponimlardir - ya'ni, asl kontekstidan tashqarida o'z hayotini topgan va kundalik muloqotda keng qo'llaniladigan atamalar, tushunchalar yoki hatto personajlar.

Ushbu maqola adabiy eponimlar hodisasini chuqur o'rganadi, ularning badiiy matnlardan paydo bo'lishi, qo'llanilishi davomida rivojlanishi va natijada til hamda madaniyatning dinamik evolyutsiyasiga qo'shgan hissasini tahlil qiladi. Turli janrlar va tarixiy davrlardan olingan misollarni ko'rib chiqish orqali, bu eponimlarning madaniy ahamiyat kasb etish jarayonini, ularning dunyoni tushunishimizga ko'rsatgan ta'sirini va hikoya aytish san'atining umumiy lug'at boyligimizga ko'rsatadigan doimiy ta'siri haqidagi fikrlarni o'rganamiz.

2. Adabiyotlar sharhi: eponimlarning rivojlanish yo'li

Adabiy eponimlarni o'rganish adabiyotshunoslik, tilshunoslik va madaniyatshunoslik kabi turli sohalar olimlari e'tiborini tortib kelgan. Dastlabki tadqiqotlar ma'lum eponimlarning kelib chiqishi va rivojlanishiga qaratilgan bo'lsa, keyingi izlanishlar ularning til va madaniyatga ko'rsatgan keng qamrovli ta'sirini o'rgandi.

Kelib chiqishi va rivojlanishi: Richard A. Lanham o'zining "Eponymy: The Use of Proper Names in Literature" kitobida adabiy eponimlarning xayoliy olamlardan paydo bo'lib, kundalik tilga singib ketish jarayonini tadqiq etdi. U eponimlar ko'pincha abadiy mavzularni qamrab olgan yoki yorqin obrazlarni yaratgan asarlardan kelib chiqishini ta'kidladi.¹

Madaniy ta'sir: Peter L. Berger va Thomas Luckmann kabi sotsiologlar va madaniyat nazariyotchilari "The Social Construction of Reality" asarida til kabi ijtimoiy tuzilmalar dunyoni qanday idrok etishimiz va tushunishimizga ta'sir ko'rsatishini o'rgandilar. Ular eponimlar ma'lum bir davrning ustun madaniy qadriyatlarini va tashvishlarini aks ettirishi mumkinligini ta'kidladilar.

Lingvistik tahlil: Tilshunoslar adabiy eponimlarning lug'at boyligini oshirishi va yangi so'zlar yaratilishiga qo'shgan hissasini o'rgandilar. Masalan, Steven Pinkerning "The Language Instinct" asarida yangi atamalarning tez-tez ishlatilishi natijasida lug'at tarkibiga kirib qolish jarayoni yoritilgan.

Bu tadqiqotlar adabiy eponimlar hodisasini va ularning til hamda madaniyatga ta'sirini tushunish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu maqola mavjud bilimlar majmuasini quyidagi yo'nalishlar bo'yicha kengaytirishni maqsad qilgan:

Misollar ko'lamini kengaytirish: Maqolada eponimlarning keng doirasi tahlil qilinadi, ularning turli janrlar va tarixiy davrlarda paydo bo'lishi o'rganiladi.

¹ Lanham, Richard A. *Eponymy: The Use of Proper Names in Literature*. Yale University Press, 1982.

Madaniy kontekstni o'rganish: Tahlil jarayonida bu eponimlar paydo bo'lgan va ahamiyat kasb etgan ijtimoiy, siyosiy va madaniy sharoitlar ko'rib chiqiladi.

Til va madaniyatga ta'sirini tahlil qilish: Maqolada eponimlarning lug'at boyligini oshirishi, ijtimoiy hodisalar haqidagi tushunchalarimizni shakllantirishi va madaniy muhokamalarimizga ta'sir ko'rsatish usullari o'rganiladi.

3. Adabiy eponimlarning kelib chiqishi: matndan lug'atga

Adabiy eponimlar ko'pincha muayyan tushuncha, mavzu yoki ijtimoiy hodisani g'oyatda aniq va ta'sirchan tarzda aks ettirgan badiiy asarlardan kelib chiqadi. Bu asarlar odatda ularning uzoq muddatli ta'siriga hissa qo'shadigan umumiy xususiyatlarga ega:²

Abadiy mavzular: Adabiyot sevgi, yo'qotish, hokimiyat, shaxsiyat va inson tabiati kabi umuminsoniy mavzularni o'rganadi. Bu doimiy mavzularga mos keladigan asarlar avlodlar osha dolzarb bo'lib qoladigan eponimlarni yaratish ehtimoli yuqori. Masalan, "Romeo and Juliet" fojiali muhabbatni aks ettirsa, "Hamlet" mavjudlik tashvishi va ikkilanishni ifodalaydi.

Unutilmas qahramonlar: Adabiyotdagi mashhur qahramonlar o'ziga xos xususiyatlarni mujassam etishi yoki kengroq tushunchalarni ifodalashi mumkin. "Don Juan" jozibador va yengiltaklikni o'zida mujassam etgan bo'lsa, "Sherlock Holmes" mantiqiy mushohada va aql-idrokning timsoli hisoblanadi.

Kuchli tasvirlar: Badiiy asarlardagi jonli tasvirlar, metaforalar va ramzlar dunyoni tasvirlash uchun biz foydalanadigan tilda o'chmas iz qoldirishi mumkin. Masalan, "Scarlet Letter" jamiyat hukmini va gunoh oqibatlarini eslatadi.

Madaniy ahamiyat: O'z davrining ijtimoiy, siyosiy yoki falsafiy muammolariga hamohang bo'lgan asarlar kelgusi avlodlar uchun ham ma'noli bo'lgan eponimlarni yaratish ehtimoli yuqori. Masalan, Jorj Oruellning "1984" asari totalitarizmdan qo'rquvni aks ettirib, kuzatuv va nazoratni anglatuvchi "Big Brother" eponimini yuzaga keltirdi.

4. Adabiyotda eponimlar: misollar va ularning rivojlanishi

Adabiy eponimlarning o'zgaruvchan kuchini ko'rsatish uchun, bu bo'lim turli janr va tarixiy davrlardan olingan misollarni tahlil qiladi. Har bir misol quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Kelib chiqishi: Eponim matn ichida qayerdan paydo bo'lgan?

Ma'nosi: Eponim qanday tushuncha yoki hodisani ifodalaydi?

Rivojlanishi: Eponimning ma'nosi vaqt o'tishi bilan qanday o'zgargan va zamonaviy tilda qanday qo'llaniladi?

4.1. "Catch-22" (Jozef Xeller):

Kelib chiqishi: "Catch-22" eponimi Jozef Xellerning 1961-yilda nashr etilgan shu nomdagi satirik romanidan kelib chiqqan. U paradoksal harbiy qoidaga ishora qiladi: askar xizmatdan bo'shatilishi uchun aqldan ozgan deb topilishi kerak, ammo bo'shatish uchun ariza berish aqlning sog'lomligini ko'rsatadi va shu sababli bo'shatishga to'sqinlik qiladi.

Ma'nosi: "Catch-22" atamasi o'zining badiiy kontekstidan tashqariga chiqib, odamlar qarama-qarshi qoidalar yoki kutilmalar tuzog'iga tushgan har qanday absurd yoki paradoksal vaziyatni ifodalash uchun qo'llanila boshlagan.

² Baldick, Christine. *The Oxford Dictionary of Literary Terms

Rivojlanishi: Bu atama kundalik tilda keng tarqalgan metaforaga aylandi. Ko'pincha mantiq buzilgan va odamlar byurokratik to'siqlar yoki mantiqsiz tizimlar domiga tushgan vaziyatlarni tasvirlash uchun ishlatiladi.

4.2. " **Big Brother** " (Jorj Oruell):

Kelib chiqishi: " Big Brother " atamasi Jorj Oruellning 1949-yilda nashr etilgan "1984" antiutopik romanidan kelib chiqqan. U texnologik yutuqlar orqali o'z fuqarolari ustidan doimiy nazorat va boshqaruvni amalga oshiradigan totalitar tuzumni ifodalaydi.

Ma'nosi: " Big Brother " atamasi o'zining badiiy kontekstidan o'tib, zulm o'tkazuvchi hokimiyat, kuzatuv va nazoratning kuchli ramziga aylangan.

Rivojlanishi: Bu atama zamonaviy jamiyatda kuzatuv va nazoratning turli shakllarini, jumladan davlat kuzatuv dasturlari, ijtimoiy tarmoqlar va hatto shaxsiy texnologiyalarni tasvirlash uchun keng qo'llanila boshladi.

4.3. " **Kafkaesque** " (Frans Kafka):

Kelib chiqishi: "Kafkaesque" sifati XX asr boshlarida ijod qilgan chex aslli nemis yozuvchisi Frans Kafka asarlaridan kelib chiqqan. Uning asarlarida ko'pincha begonalashgan, ojiz, absurd vaziyatlarga tushib qolgan qahramonlar tasvirlanadi.

Ma'nosi: "Kafkaesque atamasi chalkash, ezuvchi va mantiqqa zid tuyulgan holatlarni tavsiflaydi. U murakkab va bashorat qilib bo'lmaydigan dunyoda begonalashish va ojizlik tashvishlarini o'zida mujassamlashtiradi.

Rivojlanishi: Bu atama byurokratik qiyinchiliklar, g'ayritabiiy tajribalar va odamlar o'zlarini tuzoqqa tushgan va kuchsiz his qiladigan vaziyatlarni tasvirlash uchun keng qo'llanila boshladi. U zamonaviy dunyodagi xavotir va begonalashuv hissini aks ettiruvchi kino, san'at va ommabop madaniyatga kirib bordi.³

4.4. " **Dikkenscha Dickensian** " (Charlz Dikens):

Kelib chiqishi: "Dickensian" atamasi o'zining ijtimoiy realizmi hamda qashshoqlik, tengsizlik va ijtimoiy adolatsizlikni tanqid qilishi bilan tanilgan Viktoriya davri ingliz yozuvchisi Charlz Dikens asarlaridan kelib chiqqan.

Ma'nosi: "Dickensian" atamasi Viktoriya davri Angliyasining ijtimoiy voqeligini, xususan, Dikens asarlarida tasvirlangan qashshoqlik, qiyinchiliklar va ijtimoiy adolatsizliklarni esga soladi.

Rivojlanishi: " Dickensian " atamasi ko'pincha shafqatsiz yoki zulm o'tkazuvchi muhitni, ayniqsa qashshoqlik, ijtimoiy tengsizlik va imkoniyatlarning yetishmasligi bilan ajralib turadigan vaziyatlarni tasvirlash uchun ishlatiladi. Shuningdek, u Dikens ijodini eslatuvchi, qayg'uli muhit, murakkab syujetlar va yorqin tasvirlangan qahramonlar bilan ajralib turadigan vaziyatlar yoki personajlarni tasvirlash uchun ham qo'llaniladi.

4.5. " **Shakespearean** " (Uilyam Shekspir):

Kelib chiqishi: " Shakespearean " atamasi o'zining tragediyalari, komediyalari va tarixiy asarlari bilan mashhur bo'lgan buyuk ingliz dramaturgi va shoiri Uilyam Shekspir asarlaridan kelib chiqqan.

---

³ . Berger, Peter L., and Thomas Luckmann. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Doubleday, 1966.

Ma'nosi: "Shakespearean " atamasi Shekspir asarlarining ulug'vor mavzulari, fojiali ziddiyatlari va she'riy tilini eslatadi. U ko'pincha ulug'vor, dramatik yoki murakkab his-tuyg'ular bilan tavsiflanadigan narsalarni anglatadi.

Rivojlanishi: " Shakespearean " atamasi dramatik jozibasi, murakkabligi va hissiy chuqurligi bilan ajralib turadigan san'at asarlari yoki spektakllarni tasvirlash uchun keng qo'llaniladigan sifatga aylandi. Shuningdek, u dramatik keskinlik, kutilmagan burilishlar va fojiali yakun bilan ajralib turadigan Shekspir pyesalarini eslatuvchi vaziyatlarni tasvirlash uchun ham ishlatiladi.

5. Eponimlar va tilning rivojlanishi: adabiy ijoddan madaniy qadriyatgacha

Adabiy eponimlar tilning doimiy rivojlanishiga bir necha yo'l bilan hissa qo'shadi:

Lug'atni boyitish: Ular tilga yangi atama va iboralarni kiritib, so'z boyligimizga chuqurlik va noziklik qo'shadi. Bu atamalar ko'pincha murakkab g'oyalar yoki ijtimoiy hodisalarni ifodalashning qisqaroq usullarini taqdim etadi.

Tushunchalarni qoliplash: Eponimlar murakkab g'oyalar yoki ijtimoiy hodisalarni lo'nda va esda qolarli tarzda ifodalab, bu tushunchalarni tushunish uchun qisqartma vazifasini bajaradi. Ular ko'pincha tushunchaning mohiyatini qamrab olib, keng ommaga yetkazish uchun uning ma'nosini soddalashtirib beradi.

Madaniy qadriyatlarni aks ettirish: Eponimlar muayyan davrning ustun qadriyatlari va xavotirlarini aks ettirib, jamiyatning dunyoni qanday ko'rishi va talqin qilishini ochib berishi mumkin. Masalan, XX asrda " Big Brother " iborasining paydo bo'lishi davlat kuzatuv va nazoratidan kuchayib borayotgan qo'rquvni aks ettiradi.

6. Matn ortidagi ta'sir: adabiy eponimlarning madaniyatga nufuzi

Adabiy eponimlarning ahamiyati tildan tashqariga chiqib, keng qamrovli madaniy muhokama va tushunchalarni shakllantirishga xizmat qiladi:

Ijtimoiy sharh: Eponimlar ko'pincha ijtimoiy muammolarni ko'rib chiqish va tushunish uchun vosita vazifasini bajaradi. Masalan, " Kafkaesque " atamasi zamonaviy hayotning bema'niligi, begonalashuv va ojizlik holatlarini tanqidiy tahlil qilish imkonini beradi.

Siyosiy nutq: Eponimlar siyosiy muhokamalarga singib ketgan bo'lib, g'oyalarni ifodalash, hokimiyat tizimlarini tanqid qilish yoki shaxslar va voqealarni tavsiflash uchun qo'llaniladi. "Catch-22" atamasi ko'pincha mantiq va aql-idrok buzilgan siyosiy vaziyatlarni ifodalash uchun ishlatiladi.

Badiiy ifoda: Eponimlar turli san'at sohalariga chuqur kirib borgan bo'lib, kino, musiqa va tasviriy san'atga ta'sir ko'rsatmoqda. Masalan, " Shakespearean " atamasi ko'pincha kino va teatrdagi dramatik uslub yoki mavzuni anglatadi.⁴

Ommaviy madaniyat: Eponimlar ko'pincha ommaviy madaniyatga kirib boradi, kundalik suhbatlarning bir qismiga aylanadi va dunyoqarashimizni shakllantiradi. " Big Brother " iborasi realiti-shoularda va boshqa ommabop ko'ngilochar dasturlarda keng tarqalgan timsolga aylangan.⁵

7. Adabiy eponimlarning istiqboli: hikoya qilishning davomli ta'siri

⁴ Lakoff, George, and Mark Johnson. *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, 1980.

⁵ Pinker, Steven. *The Language Instinct: How the Mind Creates Language*. William Morrow, 1994.

Adabiy eponimlarning paydo bo'lishi va ta'siri adabiyot, til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ko'rsatadi. Jamiyat rivojlanishi va yangi adabiy asarlar yaratilishi bilan zamonamizning o'zgaruvchan muammolari va tashvishlarini aks ettiruvchi yangi eponimlar vujudga kelishi mumkin.

XXI asrda raqamli media rivojlanishi va adabiyotdan keng foydalanish imkoniyati eponimlarning paydo bo'lishi va tarqalishiga ta'sir ko'rsatishi tabiiy. Ijtimoiy tarmoqlar va internet muhokamalar yangi atamalarning tez ommalashishi va umumiy lug'at boyligiga kirib borishini tezlashtirishi mumkin.

Xulosa: Eponimlar olamlar o'rtasidagi ko'prik sifatida

Adabiy eponimlar hikoyachilikning doimiy ta'siridan kuchli dalolatdir. Ular badiiy dunyo va real dunyo diskursi o'rtasidagi bo'shliqni to'ldirib, tilimizni boyitadi, ijtimoiy hodisalar haqidagi tasavvurimizni shakllantiradi, jamiyatning evolyutsion qadriyatlarini aks ettiradi. Ushbu terminlarning paydo bo'lishi va ta'sirini o'rganish orqali adabiyot dunyo haqidagi tasavvurimizni qanday shakllantirishi, so'zlar, g'oyalar va umumiy tajribamiz o'rtasidagi chuqur aloqadorlikni ochib berish haqida tushunchaga ega bo'lamiz.

REFERENCES

1. Lanham, Richard A. *Eponymy: The Use of Proper Names in Literature*. Yale University Press, 1982.
2. Baldick, Christine. *The Oxford Dictionary of Literary Terms*. Oxford University Press, 2008.
3. Berger, Peter L., and Thomas Luckmann. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Doubleday, 1966.
4. Pinker, Steven. *The Language Instinct: How the Mind Creates Language*. William Morrow, 1994.
5. Lakoff, George, and Mark Johnson. *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, 1980.

Internet saytlar

1. The Phrase Finder (<https://www.phrases.org.uk/>)
2. Oxford English Dictionary (<https://www.oed.com/>)
3. The Literary Encyclopedia (<https://www.litencyc.com/>)
4. The American Heritage Dictionary (<https://www.ahdictionary.com/>)
5. Google Scholar (<https://scholar.google.com/>)